

308.251

OSZAK

A CSOPORT-KÉP

MINT A SZEMLÉLTETŐ-OKTATÁS SEGÉDESZKÖZE

TANULMÁNY

IRTA

ROBOZ JÓZSEF

AZ ARADI SIKETNÉMA-ISKOLA IGAZGATÓ-TANÍTÓJA

ÁRA 35 KR

ARAD 1888

NYOMATOTT GYULAI ISTVÁNNÁL.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

308251

ELŐSZÓ.

Az „Aradvidéki-Tanító-Egylet“ XIX-ik nagygyűlését rendező bizottságtól azon megbízatást nyertem, miszerint az egyletnek f. é. szeptember havában Aradon tartandó nagygyűlésén a „Szemléltető-képek kezeléséről“ felolvasást tartsak. E megbízatásnak eleget teendő, hozzá is fogtam a dolgozat megírásához, azomban csakhamar meggyőződtem arról, miszerint daczára annak, hogy csak általánosságban szólok a tárgyhoz, túl kell lépnem egy rövid felolvasás szűk keretét.

Ezt látva érlelődött meg bennem az elhatározás, tanulmányomat mint önálló füzetkét kinyomatni s a kész művecskének csak megvitatandó főbb pontjait adni elő a nagygyűlésen.

Legyen szabad tehát remélnem, hogy úgy az „Aradvidéki-Tanító-Egylet“ igen tisztelt tagjai, valamint többi hazai tanítótársaim nem fogják megvonni becses érdeklődésüket e szerény munkácskától, melyet jelesebb német szakművek nyomán irtam meg.

Aradon, 1888. július 10-én.

ROBOZ JÓZSEF.

1881

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Az ó kor classicus népei nem ismertek szorosabban vett elemi-oktatást. E fogalom »*népiskola*« csak későbbi századok szüleménye. A hellén társadalom szervezete nem lehetett azon talaj, melyből ily nemes növény sarjadzhatott volna. Mert azon kor, melynek legnagyobb szülötte, Aristoteles, megírta a rabszolgaság apologiáját, kiváltságnak tekintette a műveltséget, melyhez csak a szabad polgárnak lehetett joga, kinek a közönséges munkától ment contemplatív élet biztosított. De sőt még a tudományokkal és művészetekkel sem volt szabad mesterségszerűen foglalkoznia, a mennyiben szabad emberhez nem ilyen életmód, hanem otium illett, melyet szellemi tevékenységre kellett volna felhasználni.

A kereszténység első századaiban pedig, a kathekhumenatus idejében, a szülőknek maguknak kellett gyermekeiket írni-olvasni tanítani. A zárdai, székesegyházi s alapítványi iskolák nem foglalkoztak a mai értelemben vett elemi oktatással, a mennyiben az ifjúságot csak a hét szabadművészetre oktatták, természetesen — latin nyelven.

Az e korbeli oktatás általában az egyházi hatalom alá volt vetve. Általános műveltségről azonban szó sem lehetett, mert ez iskolák száma igen csekély volt. A középkor ismeretes sötétsége tartotta zsibbadásban a lelkeket. Nemcsak a nép sínylődött a legvastagabb

tudatlanságban, hanem még azok közül is sokan, kiknek pedig a szellemi világosság fáklyáit kellett volna hordozniok. Néhány eszesebb, tanultabb és kitűnő papon kívül — úgymond Baluzius egyházi író — a többiek olyannyira tudatlanok voltak, hogy az akkori felszentelt papok legnagyobb része nem tudott írni-olvasni, és a hittudományoknak elemeit sem ismerte. Elannyira, hogy *Nagy-Károly* (mint pontifex maximus) szigorúan meghagyta a püspököknek, miszerint kényszerítsék papjaikat legalább az Úrimádságnak, a „Miatyánk“-nak megtanulására. Ugyancsak ő arra is szorította a kolostorokat és székesegyházi iskolákat, hogy a magasabb oktatáson kívül foglalkozzanak a népoktatással is.

De Nagy-Károlynak Kr. u. 814-ben bekövetkezett halála után senki sem törődött azzal, hogy a megkezdett művet folytassák. A középkor utolsó felében, szabadulni óhajtván az egyház járma alól, megnyíltak ugyan a *városi* iskolák; de ezek nem lehettek a felvilágosodás igazi terjesztői, mert bennök képzett tanítók hiányában sok helyütt bukott diákok, kicsapott papok s mindenféle proletárok, kalandorok, vezették az oktatást, ha ugyan értettek volna ahhoz. Ezen ABC-vadászok hosszú időn át élén állottak egy rakoncátlan, csavargásra hajlandósággal bíró ifjúságnak, mely tanulás helyett lopott, garázdálkodott.

Ilyen volt a népoktatás a reformatió előtt.

Hogy ily körülmények között nem volt *módszer* az oktatásban, még ott sem, a hol talán komolyabban folyt, azon nincs mit csodálnunk. A hagyomány volt az egyedüli útmutató arra nézve, miképen adják át az ifjúságnak azon kulcsot, melylyel aztán ha tudott és kedve tartotta, benyithatott az akkori tudományosság giz-gazos kertjébe s sétálhatott benne, vágthatott új csapá-

sokat kénye-kedve szerint. Senki sem háborgatta, de nem is segítette.

A lovagok fantasticus vagy talán inkább fanaticus korában, nem fejlődhetett *helyes oktatási módszer* s pedig egyszerűen azon okból, mivel az oktatást illetőleg a műveltséget nem tekintették általános, közös szükségletnek.

* * *

A tudatlanság sötét felhőit megszakgatta az az üde légáram, mely a reformatiót szárnyaira vette, s lassan bár, de biztosan s feltartóztatlanul távol országokba elvitte. A tudomány, és a műveltség sok századon át borongós egén az általános felvilágosodás nap-pali fénye tűnt fel, mind jobban s szélesebben vetvén szét sugarait. Mint midőn hosszú, barátságtalan éjszaka után mosolyogva tör elő a hajnal derűje, úgy kelt virradásra a tudatlan kor, és az emberi ész viaskodni kezdett jogaiért.

1524-ben visszhangzott Németország *Luther* szózatától. A városok polgármeistereihöz és tanácsaihoz szólt első sorban, kijelentvén előttük, hogy „a nevelés az egész nép s az állam ügye, s a felsőségek kötelessége a népet kényszeríteni, hogy gyermekeiket iskoláztassa.” (Dr. Kiss Áron: A nevelés- és oktatás-történet kézikönyve.)

Megszületett az általános népnevelés eszméje, megszülettek a népiskolák!

De az, ki merész szavakkal ki merte mondani, hogy „szükségesebb az embereknek gyermekeik jó neveléséről gondoskodni, mint bűnbocsánatokat vásárolni és idegen templomokat látogatni” egyszersmind gondolkodás tárgyává tette azt is, miképen oktattassanak a gyermekek, hogy ne kelljen nekik „20—30 évig Donatust (latin nyelvtan író a IV. századból) tanul-

niok“, hogy a végén aztán mit se tudjanak belőle. Korát sokban meghaladó éleseszűséggel belátta azt, hogy az élettelen, a holt szó még nem tudomány. Belátta, hogy a fejletlen gyermek szellemileg sokkal gyengébb, semhogy az akkor divott hagyomány szerinti oktatásmód mellett eredményes tanítás várható lehetett volna. Elvetette hát a szó külső; tartalomüres formája szerinti merev s mechanicus oktatást s azt kívánta, hogy a tárgyak, a dolgok ismerete adja meg a szó tartalmát. *»A kinél hiányzik a tárgyismeret, az szóismeretével mit sem ér.«* E mondásával letette a szemléltető-oktatás alapkövét. Megmutatta a valódi irányt, mely szerint az elemi-oktatásnak haladnia kellett volna, mert ez egyetlen mondatával, többet mondott, mint utána egész paedagogiai könyvtárak.

A zsenge gyermekkorban sokkal erőtlenebb az értelem, semhogy az iskolai oktatás nehézségeivel mindjárt egyszerre meg tudna küzdeni. Ha tehát kényszerítik ily erejét felülhaladó munkát végezni, akkor a helyett, hogy a szellemi tevékenység erősbitené, fejlesztené lelki tehetségeit, inkább összeroskad a súlyos teher alatt. Támogatnunk kell az erőtlen gyermeket, mert tapasztalhatjuk, hogy bizony könnyen elfárad az iskolai-oktatás hosszú s sok helyt göröngyös országútján.

Milyen helyes érzékre mutat, midőn Luther azt ajánlja, hogy a tárgyakat vigyük a gyermekek elé és ne a holt szóval terheljük! A szellemileg még járni nem tudó gyermek — hogy e kifejezéssel éljek — megfogózhatik a tárgyba, ha elfárad s nem tud tovább hatolni a tudás végtelenül nagy birodalmában. Ő felismerte, hogy csak szemléltetés, érzékeltetés segélyével lehet alapos tudásra vezetni a tanulót! Pedig hányan vannak még manapság is, kik ezen igazság figyelembe

vétele nélkül üzik a tanítás mesterségét. Mert mesterség csak az, a mint ők tanítanak, nem pedig művészet.

»Bármiféle tárgynál, ha ez még az elvont fogalmak terére is átszap, szemléletileg kell oktatni«, mond Goerth A. (A „tanítás művészete“ cz. művében) s nagyon veszedelmes az akadémiailag képzett tanítók, a középiskolai tanárok azon véleménye, hogy a gymnasiumok és reáliskolákban különös, úgynevezett tudományos oktatás szükséges; míg elemi iskolákban, vagy egyáltalán oly tanintézetekben, melyek nem tudományos tanulmányokra készítnek elő, elemi oktatás nyújtandó. (U. o.) Nem a tananyagra, hanem azon törvényekre való tekintettel kell a módszernek formálódni, melyek szerint a gyermek lelke fejlődik! Már pedig minden gyermek lelki tehetségei azonos törvények szerint fejlődnek, akár elemi iskola, akár gymnasium padjaiban ül. (Itt igen természetesen nem érettebb ifjakról van szó.)

Világos tehát, hogy a módszerben nem volna szabad különbségnek uralkodni az *iskolák szerint*, hanem a mi természetes: a *kor szerint*. 12—13 éves gyermekeket akár-mily iskolába járjanak is, egyforma neveléstani elvek szerint kellene vezetni. Mert úgymond már idézett művében Goerth: „Csak egy nevelési és tanítási művészet létezik; minden egyéb csupán közelítés és látszat.“ A mely módszer untatja a gymnasiumi tanulót, untatná bizonyára az elemi iskolába járó gyermeket is; és viszont a melyik ezzel megkedvelteti a tanulást, meg vagyok róla győződve, kedvező fogadtatásra számíthatna a gymnasistánál is.

De visszatérek tárgyamhoz.

A szemléltetés eszméjét Luther csak felszínre hozta, de azt meg nem valósította, mert a vallásújítás nagy munkájával levén elfoglalva, gyakorlatilag igen keve-

set tehetett. Vagy talán a szemléltetés eszméje is, mint minden eszme, nem érhetett meg egyszerre ; s mint minden eszmének, úgy ennek is szükségképen fejlődési processusokon kellett átmennie? Lehet! Annyi bizonyos, hogy ezen fejlődési idő nagyon hosszúra nyúlt, és hogy az ifju nemzedék sínylette meg mindig

A reformátorok nagy tanítómesterük szavainak közvetlen hatása alatt, iparkodtak is *az oktatást a gyermekek felfogásához alkalmazni*. De hogy közülük sokan mit értettek ez alatt, s hogyan tudták Luthert követni, oly kérdés, melyre p. o. *Baumgartner* felelt meg katechizmusában. Ő ugyanis a jelzett elvet tartván szem előtt, magát az Istent is paedagogussá tette, ki, hogy a gyermekek megértsék amit mond, így dorgálja a bünös Káint : „Du grober Esel, du Flegel, bist du nicht ein grober Rülz, Filz und Bauernbengel?“ („Te gorma számar, te kamasz, nem vagy te durva, galád fajankó s parasztkölyök?“)

A reformátorok iskoláiban, mint az idézett egyetlen példából is kivehető, nem erősödhetett meg a szemléltető-oktatás. Gyenge lábain nem tudott sokkal előbbre jutni, míg végre egészen megrekedt a scholasticismus merev alakiségének s szótudományosságának útvesztő kátyujában.

* * *

Ott vesztegelt tehetetlenül, erőtlenül, míg csak fel nem tűnt a legelső systemathikus paedagogus, *Verulami Bako Ferencz* (1561—1626) s a realizmus emelő rúdjaival onnan ki nem hibbantotta. A tanítóknak ajánlván, hogy a könnyebbről haladjanak a nehezebbre, a szemléltető-oktatást következőleg hangoztatta : »A megismerés érzéki észrevételekkel, vagyis maguk-

nak a dolognak s főleg a természeti tárgyaknak és tüneményeknek közvetlen megfigyelésével és vizsgálásával történjék.“

Bako után, ki a realisticus paedagogia megteremtőjének nevezhető, szellemi utódai a szemléltetés elvének zászlóját magasan lobogtatva vitték előre. »*Min- den emberi fogalom forása vagy a külső, vagy a belső tapasztalat.*« E tétel felállításával *Locke* (1632—1704) ismét több, mint egy lépéssel jutott előre.

De a szemléltető-oktatás járműve azért még mindig kerülő úton haladt, míg végre akadt valaki, a ki biztos kézzel megragadván, egyenesen *az elemi iskolába*, az őt legjobban megillető helyre terelte. Ezt a férfit, ki korát meghaladó éleseszűséggel, alapossággal és szakértelemmel írta meg az »*Orbis pictust*« és a »*Didactica magna*«-t, *Comenius* (1592—1671) név alatt ismerjük.

A »*Dialectica magna*«-ban, melyet *dr. Kiss Aron* bátor és genialis vonásokkal írt tökéletes oktatástannak nevez, azt kívánja, hogy olvasás és írás együtt taníttassanak és hogy *a tanítás szemléletileg történjék, nem pusztá szóbeli előadás által.*

Azt mondja továbbá *Comenius*, miszerint: »*arra kell ösztönözni az embereket, hogy tudományukat ne könyvekből, hanem az égnek, földnek, bikkéknek és tölgyeknek vizsgálásából merítsék, vagyis magukat a tárgyakat ismerjék s tanulmányozzák, nem pedig másoknak azokról való nézeteit. A tárgyakat az érzékek körébe kell hozni, a láthatókat a szem elé, a hallhatókat a fülhöz ; az orrszagolja meg a mi szagolható, a nyelv kóstolja meg a minék íze vagyon, az ujj, a bőr pedig tapintson.*« Ha pedig oly dolgokról kellene tudomást szerezni, miket nem lehetne az érzékek körébe hozni, vegyék elő az »*orbis pictust.*«

A port-royali jansenista iskola, melyet a jezsuiták pusztítottak el, még könyvet sem akart a gyermek kezébe adni és hívei az ember természetes fejlődés menetét figyelembevevő bánásmódot tettek a nevelés alapjává.

Az utánuk következő pietisták, a *Francke*-féle iskola emberei vezérük a jelmondatával ajkukon: »*Alles was gelernt werden soll, bringe man vor die Sinne und übe im Gebrauch sprachlicher Mittheilung*«, előfutárjai voltak Rousseauinak.

Rousseau (1712—1778), ki azt látta, hogy: „minden jó, mikor a teremő kezéből kikerül; minden az ember kezei alatt fajul el“ azt kívánta, hogy tiszteljék a gyermek természetét; ne zárt falak között, hanem a szabadban legyen az iskola. A szó legteltesebb értelmében szemléltető-oktatást sürget, és sokban találkozik Comeniussal, midőn azt akarja, hogy a tanító növendékével kerestessen fel mindent a maga helyén s a gyermek minden ismeretet önmunkásság által szerezzen meg. Vegye kezébe a tárgyakat, nézze meg minden oldalról; szagolja, izlelje meg, mérje meg nagyság és súly szerint; midőn több tárgyat lát, tudja meg számát. Kutassa a tárgyak értékét; határozza meg mindegyiknek a színét, a tulajdonságait. Járjon be falut, várost, mezőt, rétet, erdőt. Menjen s kutassa fel a közel eső folyókat. Látogassa meg a gyárakat s műhelyeket. Semmit se higgyen a mit nem lát, a mit meg nem foghat, a minek valóságáról meg nem győződhetik.

Nevelési eszméit öt könyvben írta le s a mű, melyet *Göthe* a „természet evangeliumának“ nevezett, lázas izgalomba hozta Franciaországot.

Rousseau »*Emil és Zsófiája*«, a philanthropismus, melynek szeme előtt *Rousseau* nevelési eszméi lebegtek, s mely az ember testi és szellemi összhangzatos

nevelését sürgette, nemkülömben azt, hogy a gyermekekkel a természetet s a mikor az nem lehetséges, hű képeket szemléltessenek, az elméleti *Basedow* mézeskalácsból készített betűivel, *Salzmänn* és *Campe* stb. a szemléltető-oktatás még mindig nyikorgó járművét végre begörgették a nagy mester, *Pestalozzi* (1743—1827) paedagogiai műhelyébe.

Tudjuk mindnyájan, hogy ezután mi történt! Mesteri alkotó tehetségével megteremtette az igazi *szemléltető-oktatást*! A szemléltetést tevén alapjává minden oktatásnak, meggyújtotta azon fáklyát, melynek világánál egész biztosan folytathatták volna utódai az elemi-oktatást. Azt a régi járművet, mely előtte voltaképp sohse volt igazán használható, mely minden léptenyomon recsegett, nem bírván meg önterhét sem, úgy kireparálta, hogy a legavatottabb szem sem ismerte meg benne a régi, toldott-foldott szemléltető-oktatást.

De Pestalozzi eszméit nem fogták fel azok, a kikhez ő szavait intézte. És megtörtént, hogy akkor, midőn a szemléltetés eszméje már egészen közel volt a megvalósuláshoz s már-már diadalt is ült, újabb akadályok álltak útját.

Mert mikor napvilágot láttak azok a korszakotalkotó művek, melyeket a pénzzel bánni nem tudó philanthrop papiros hiányában könyveinek üres széleire irt, a kortanférfaai egészen új, ismeretlen eszmével szemben találtak magukat. Pedig, „nincs új a nap alatt“, mondá Ben-Akiba!

Pedig csak a régi szemléltető-oktatás principumát állította talpra Pestalozzi. Csak a régi tehetetlen s maga lábán járni nem tudó szemléltető-oktatást, hozta igazán mozgásba s vezette be az oktatás minden ágába.

De ezt Pestalozzi utódjai nem hitték és nem értették. Ők valami újat, valami rendkívülit láttak Pestalozzi műveiben. A nagy mesterhez emelvén felszemeiket, káprázat fogta el őket.

Nem értették, hogy mily büszkén mondhatta el Pestalozzi: »*Midön a szemléltetést, mint minden tudás absolut fundamentumát ismertem el, a legfőbb, a legmagasabb alapelveket állapítottam meg.*« (Ich habe den höchsten obersten Grundsatz in der Erkennung der Anschauung als dem absoluten Fundamente aller Erkenntniss festgestellt.)

Igy történt aztán, hogy Türk, Harnisch, Grassmann, Denzel, Diesterweg, Curtmann, Graser, Richter stb. a mester rosszul magyarázott elveiből egy panacéát gyúrtak, melyet »*Beszéd- s értelemgyakorlatok*« („Allgemeiner Auschauungsunterricht“) név alatt bocsátván forgalomba, általa az elemi-iskolai oktatás cronicus bajait örök időkre orvosolva hitték.

A magyar elemi iskolák számára Nagy László szerezte meg azt a panacéát, Grassmann receptje után, és oly bizalomgerjesztő módon kurálta vele a magyar elemi iskolákat, hogy daczára annak, miszerint Németországban, a hol pedig eredeti receptek után árulták a panacéát s hatása tekintetében is rettenetesen iparkodtak egymást tullicitálni a paedagógusok, már rég hitelét vesztette, nálunk a közoktatásügyi törvények még rendelik s pedig meglehetősen nagy adagokban, hetenként négyszer.

* * *

Németországban a többek között *Denzel* fektette szélesalapokra a beszéd- s értelemgyakorlatokat, részletesen kidolgozván azt „*Einleitung in die Erziehungs- und Unterrichtslehre für Volksschullehrer*“ czimű művé-

ben. A szemléltetés *elvé* nála is *tantárggyá* vált. E tantárgy számára, melyet „általános szemléltető-oktatásnak“ nevez a következő tanmenet szerint 16 szemléleti-kört állít fel:

1. A tanterem.
2. Az iskola.
3. Az emberi test.
4. Családi viszonyok.
5. A szülei ház.
6. A falu vagy város.
7. A kert.
8. Háziállatok, szántóföld, szőlő.
9. Erdő.
10. Domb, hegy, völgy.
11. Vízz, forrás, patak, folyó.
12. A határ.
13. Élő teremtmények.
14. Ég, felhő, nap, hold, csillagok.
15. A nap, a hónap, az évszakok.
16. A természet általában, az ember — Isten.

Oly tanférfiak, mint Diesterweg, Curtmann és Graser helyezkedvén a Denzel-féle álláspontra, nem csoda, ha az „Általános szemléltető-oktatás“ vagy a mint magyarul nevezzük, a „Beszéd- s értelemgyakorlatok“, mint az oktatás alapja és kiindulási pontja, oly erős gyöke-
reket vert, hogy mintegy fél századig uralta a német elemi-oktatást.

Már e század derekán azomban erősen kezdtek kétkedni a panacéa hatásában. Belátták ezen száraz és életnélküli beszéd- s ért. gyakorl. czélszerűtlen s természetellenes voltát. Mindenfelől elégületlenség hangzott. Több tekintélyes férfit, köztük az elmélet terén működő Raumer és Volter is, felemlerte szavát, noha a panacéa félszá-

zados uralma alól csak nehezen tudta magát a tanítói világ emancipálni.

Azomban 1854-ben már hivatalos hang is emelkedett a panacéa ellen. Egy porosz közoktatásügyi rendelet, mely ez év október 3-áról van keltezve, így szól: »*Minthogy minden oktatásnak szemléltetésen kell alapulnia s épen így az értelem és beszéd fejlesztésére törekednie, az egyosztályu (osztatlan) elemi iskolában nincs helye külön oktatásnak a szemléltetésben, gondolkodásban és beszédben.*« E rendelettel a panacéa a porosz elemi iskolákból kitiltatott.

Hogy e rendelet a vitatkozni szerető Schulmeisterek között éles vitákat és harczokat szült, azt talán felesleges is felemlíteni. A panacéához hű tábor vezére Richter Károly vala, ki pályadíjat nyert „Der Anschauungsunterricht in den Elementarclassen“ czimű művében nagy hévvel, de egyszersmind alaposan védelmezi a „Beszéd- s ért. gyakorlatokat“, követelvén azoknak az első két iskolai évben való fentartását.

Kehr megelégedett azzal, hogy mint külön tantárgy csak az első iskolai évben szerepeljen, míg a másodikban már ne legyen tantárgy, hanem csak: elv. A szemléltető oktatás szükségességét azzal indokolja, hogy az elemi oktatásnak beszédgyakorlatokkal kell kezdődnie, beszélni azonban gondolkodás nélkül nem lehet; már pedig a gondolkodás szemléltetésben gyökeredzik: tehát kell, hogy az első nyelvoktatás szemléleti oktatás legyen. De nem izolálja a szemléleti oktatást, hanem összeköti az írva olvasással és a nyelv- és énekoktatással, s megalakítja a „Normalszavas“ módszert.

A német elemi iskolai oktatás most körülbelül erre az álláspontra helyezkedik. És hogy miért kell nekünk is Kehr módszere felé gravitálni, arra lesz alkalmam bővebben is kiterjeszkedni.

Nálunk még eddigelé senki sem mert erélyesebben fellépni a Nagy László behozta panacéa ellen. Sőt elég sajátosos tünemény, hogy épen felsőbb helyről kezdenek tamáskodni a panacéa csallhatlanságában. Legalább erre mutat az a 40 több művészettel mint paedagogiai szakértelemmel készült kép, melyet a kultuszminisztérium adott ki s mely minden magyar elemi iskolában a falon függ.

Ezek után úgy hiszem, itt az ideje, hogy végre mi is actióba lépjünk. A szemléltető-oktatás azon kultuszát, mely nálunk „Beszéd- és értelemgyakorlatok“ név alatt honos, s oly alakban, a mint az most folyik, nem szabad továbbra is megtűrnünk iskoláinkban.

De mielőtt a régi épület lerombolását jó lelkiismerettel czélba vehetnők, vizsgálunk kell, valjon csakugyan nem felel-e meg a czélnek, s be kell mutatnunk egy jobb, czélszerűbb és ésszerűbb új módszernek terveit s szakértelemmel megvetnünk annak alapjait. Az alábbiakban ezt meg fogjuk kísérelni.

II.

1. A szemléleti oktatás mint külön tantárgy külön órákban kezelve valami természetellenes s nem szerves elem; körülbelül azonos a régi értelemgyakorlatokkal; korán érvé teszi a gyermek kedélyét, kiragadja érzelemvilágából s oly reflexiókra kényszeríti, melyek természetével ellenkeznek.

A beszédgyakorlatok nem eshetnek össze mindig a szemléltetési gyakorlatokkal, mert a szemlélés közvetlen *érzet*; míg a beszéd *gondolkodást* tételez fel. Szemlélés s beszéd tehát két egészen különböző dolog. Szem-

lélhetek egy szép vidéket, szagolhatok illatos rózsát a nélkül, hogy a látottat vagy a közvetlenül érzettet szóval eléggé ki tudnám fejezni. Pestalozzi az ő világhistóriai elvét, mely szerint *minden oktatásnak szemléletből kell kiindulnia*, nem fogta fel jól, mert kihagyta a *középső tagot*, a képzetet és ennek fejlődési törvényeit, a mennyiben az érzéki észrevevés után, rögtön a tudatos megismerésre halad. Hibát követett el továbbá abban, hogy azt hitte, a gyermekből mindent ki lehet fejteni. Ez a formalismus egyoldalúsága, mely a dolgot már ismerni véli, ha kész logikai categoriák szerint tárgyalja. Látszólag magától gondolkodik a gyermek, pedig voltaképen a tanító vezette reá s találtatta meg a gondolatot.

A szemléltető oktatásnak tehát pszichologiai alapokon kell nyugodnia, mert a mennyiben minden ismeret képzetekből indul ki, a képzetek pedig érzéki észrevevésnek köszönhetik lételüket, az iskolai oktatás megkezdésével feladatunk módszeresen rá vezetni a gyermeket, hogy megtanuljon szemléleteiből képzeteket alkotni. Ez pedig *a nyelv* segélyével történik. Általa a gyermek a szemléltetők tudatára jő, belszemléletté alakítja azokat, ezzel megkezdí figyelemmel tekinteni a dolgokat, és e mellett nem csupán érezni, hanem gondolkodni is — nem ugyan szigorúan logikai, hanem nyelvbeli törvények szerint.

A szemléleti-oktatás az a híd, melynek a tétlen gyermekkor czél nélküli babrálásából s az érzékek által uralt érzelem világából át kellene vezetnie a gyermeket az iskolába, hol az ifjuságra határozott életcél s rendezett munka vár. Helyesebben tehát *propädeuticus oktatás* volna ennek a neve, mely által a gyermek mindenekelőtt tudatára jő saját énjének, képzeteinek tár-

házát, hová eddig mindent össze-vissza befogadott, rendezi: szabályozott szellemi életet kezd.

Ily formán a szemléleti-oktatás az összes oktatást és a szemléleti módszert tekintve, határozott álláspontot foglal el s egyszersmind ki van jelölve számára a feldolgozandó anyag is; a mennyiben mint egy Janusfő a múltba és jövőbe kell hogy tekintsen. Tehát összefoglalja s rendezi a gyermek tapasztalatait, élményeit, képzeit s ismereteit s így előkészíti az iskolai oktatásra, mint hogy az észrebevés és gondolkodás organumai iskoláztatnak; képesíti arra, hogy a tananyagot megemésztthesse, vagyis más szóval, tájékoztatja őt az iskola világában és elsajátíttatja vele az ismeretek elemeit.

Ebből azomban még az is következik, hogy az előkészítő oktatásnak a gyermeket figyelemre, rendre, engedelmességre, békességre is kell szoktatnia.

* * *

Az előkészítő-oktatásnak mentnek kell lennie minden pedanteriától s merev szabályoktól. Mert hiszen itt első sorban az a fő, hogy a gyermek nyilatkozzék, hogy képzeit s érzelmeit szavakban fejezze ki s ez által úgy saját énjének, mint a külvilágnak tudatára jöjjön. A gyermeknek tanulnia kell beszélni, képzeit rendezni s a dolgokat felfogni. Az ő gondolkozásmódja azomban inkább érzelmei s kedélye által uraltatik; mintegy össze van nőve képzeivel s szemléleteivel s inkább a szívével, mint a fejével gondolkodik; azért nem reflectál szívesen s az egyes tárgyakon kevés ismerveket és különbségeket vesz észre, lévén ez inkább az értelem munkája. Ha tehát természetessé akarjuk tenni a szemléleti oktatást, az kedélyes legyen s vegyük tekintetbe a gyermek érzékiességét. *Körner Ferencz*

ezt így fejezi ki: „Der Anschauungsunterricht soll sinnig-empfindend sein.“

A mi jelenlegi szemléleti oktatásunk (a beszéd s ért. gyakorlatok) logicialag abstract schéma szerint van rendezve s ezért a gyermek előtt idegenszerű s őt már előre blasírttá teszi.

Hogy *természetesek* legyünk, alkalmazkodjunk a gyermek kedélyvilágához. Ne a tanteremből induljon ki a szemléltető oktatás, hanem a gyermek multjából, a szülei házból, testvérei köréből, élményeiből stb. Mert az iskola, az iskolai viszonyok előtte újak s idegenek. Csak érzékileg közelebb esők, nem pedig bensőleg, szellemileg s érzelmi szempontból tekintve, mert szüleit, testvéreit, a lovat, a kutyát, ismeri s szereti jobban. Ezek köre a hozzá közelebb álló, ezek az ismertek; míg amazok távolabb esők, az ismeretlenek. Kövessük tehát a gyermeket a szülei házba, a családba, szemléljük a családi jelenségeket, látogassuk meg vele kedvencz háziállatait, játékait, menjünk vele a mezőre, a ligetbe, hol minden észrevevés összhangba jó érzelmeivel: a zöld fák csicsergő madarakkal, a vadász kutyáival, a szegény fiu, ki fát keres, mezétláb jár s a rőzse köteget beteg anyjához viszi haza. Beszéljünk a fiuknak katonákról, hősookról, a leányoknak kötögető, varrogató leánykákról. Beszéljünk el történetkéket a gyermekvilágból, mulassunk velük. Aztán ösztönözzük őket, hogy mondják utánunk a halottakat s e közben rendezzük képzeiteket. Ilyenkor jőjjön reá, hogy a kis kutya, melyről szól, *emlős* állat, a báránka *kérődző* állat, a kanári *madár*, a méhike *rovar*. Ne categoriák szerint beszéljünk órákon át először emlős állatokról, majd a madarakról, majd rovarokról, majd hüllőkről stb. A történetkében az egyes jeleneteket fessük ki fülbemászóan: s tanulási

kedvet, kutatási vágyat fogunk ébresztetni a gyermekben. Tudni akarja majd mindennek az okát, kíváncsi lesz az ok és okozat közti összefüggést megismerni. *Körner* azt mondja, hogy ő 5—6 éves gyermekeinek mondákat adott elő Theseusról, Jasonról, Androclusról, Kyprusról, Józsefről s Grimm-féle meséket — a gyermek szája íze szerint s felfogásához mértén átalakítva. A hercegekből kis gyerekek lettek, s a jó viseletűek karácsonyfát kaptak; állatok szerepeltek, különösen a kutya, ló, kecske, oroszlán, farkas, melyeknek hangjait utánozta. Egy szóval követte a gyermek képzelőtehetségét s iparkodott azt fejleszteni, a mennyiben anyagot nyújtott annak s alkalmat a kiszínezésre. S azt tapasztalta, hogy csakugyan helyesebb, ha ilyenkor gyermeknél inkább a képzelő tehetségre, mint az értelemre, a gondolkozó tehetségre hatunk. Gyermekai a történeteket a saját világukba illesztették be. A kis bogaraknak is volt papájuk, mamájuk, volt házuk, voltak apró örömeik. A gyermekek sokat kérdeztek, a hol phantasiájuk tanácstalan volt, hogy a maguk módjuk szerint benső összefüggést sigazságot hozzanak a történetekbe. Kutattak, egyes jeleneteket kibővítettek, kifejtettek — s az egész világból gyermekszoba lett.

Hogy az előkészítő oktatásnak csakugyan a kedélyre is kell hatnia, a mellett még hangosan szól azon körülmény is, hogy sok gyermek úgyis fájdalmasan nélkülözi a barátságos, szelid otthon kedélyességét; hogy sok gyermek otthona örömtelen, zord; hogy sok gyermek gondtelt arcok között, komor, szótlan környezetben él, s hogy elvégre az írás-olvasás és a számtan úgy is eléggé szólnak már a gyermek értelméhez.

Arra is vigyáznunk kell azomban, miszerint attól való félelmünkben, hogy pedánszá, egyhanguvá, szárazzá

válhatunk, ne essünk az ellenkező tulzásba. Óvakodjunk a felületességtől, a terv nélkül való ide-oda ugrándozástól, a kapkodástól. A gyermekek természetes szórakozottságuk s felületességük következtében a körülöttük elterjedő világ tüneményei előtt gyakran minden gondolkodás nélkül haladnak el, vagy legfeljebb bizonytalan, homályos s hamar feledésbe menő benyomásokat vesznek fel. Nagyon is rövid ideig időznek egy tárgynál s szeretnek gondolataikkal ide-oda kalandozni. Ez az oka, hogy nagyon sok dologról vannak felületes ismereteik, de csak kevésről alaposak s több oldalúak; ez az oka, hogy az iskolába oly sok egyoldalú, határozatlan s homályos képzetekkel jönnek a gyermekek, s ítéleteik, következtetéseik hibásak s helytelenek. Minthogy azomban a nyelv bősége s értéke a képzetek s fogalmak körének terjedelmétől s a benne uralkodó világosságtól s rendtől függ, a szemléltető-oktatásnak a képzeteket és fogalmakat illetőleg sokat kell pótolnia s javítania, daczára annak, hogy csak *oly területre lép, hol a gyermekek már otthonosak.*

A szemléltető-oktatás feladata tehát a jelzett felületességnek s ide-oda kapkodásnak határozottan ellene dolgozni. E célból azon nem tökéletes megfigyelés helyébe, mit a gyermek a tárgyaknak szentel, *beható s mindenoldalú tárgyalás lépjen.* Persze e mellett arra is kell törekednünk s ezt soha egy pillanatra se feledjük el, hogy a tárgy iránt való érdeklődést felkeltsük s ébren tartsuk. Mert ahol ez sikerül, ott a gyermek csupa szem és fül, s ott nincs panasz szórakozottságra, figyelmetlenségre. A mikor a gyermek kedélyére hatni tudunk, szívesen kitartanak s szívesen kísérnek benünket figyelemmel.

Nemcsak a Grassmann-Nagy László-féle vezérkönyv, hanem még sok más szakmunka is oly módszert ajánl a szemléltető-oktatás kezelésére nézve, mely szerint tárgyi, logikai vagy grammaticai szempontok szerint folyik a szemléltető-oktatás. Így p. o. előbb több órán keresztül csak oly tárgyakat szemlélnék s neveznek meg a növendékek, melyek a tanteremben, a szobában, a könyvtárban stb. találhatók. Azután, a melyek fából, vasból stb.-ből készítvék; a melyek ilyen vagy olyan tulajdonságokkal bírnak; a melyekkel ezt vagy azt cselekszik.

A mely iskolában Grassmann-Nagy László szerint kezeltetik a szemléltető-oktatás, ott p. o. *november* hóban előbb a tárgyak *nevét, számát s csoportosítását* veszik. Majd *hely, idő, szín és alak* szerint tárgyalják azokat. *Deczemberben* azután beszélnek a tárgyak *kiterjedéséről, anyagáról, hasznáról, készítőjéről* stb. (L. „Arad sz. kir. város községi-elemi népiskoláinak részletes tanterve etc. Arad, 1884.)

Ily módon azomban nem levén összekötő kapocs az egyes órákban végzett anyag között, a nyelvezet, melylyel az így szemlélteteket megbeszélik és összefoglalják, egyhangú száraz és lapos lesz úgy, hogy a gyermekek nem tehetnek szert tartalmas, szép és változatos kifejezésekre. Nem lesz tehát elérve a főczél, nevezetesen, hogy a növendékek öntudatra ébredjenek, hogy tudatosan szemléljenek; mert ezt csak szélesebb alapokon kimivelt nyelvképesség eredményezi. S minthogy továbbá hiányozik az anyag benső egysége, a mennyiben egy s ugyanazon óra alatt a legkülömbözőbb tárgyakról van szó, e módszer nem csak hogy a felületesség s szórakozottság ellen nem küzd, de sőt előmozdítja annak. De az oktatás objectuma iránt sem kelthet e módszer érdek-

lődést s pedig egyedül azért, mert a gyermeknek nem szabad azon tárgynál időznie, mely őt esetleg érdekli.

Midőn p. o. a tárgyak anyagáról van szó s a gyermek örömmel constatálja, hogy a karikája, a puskája is fából vannak, nem szabad neki e kedvencz tárgyaknál időznie. A tanító tovább unszolja, mert hisz sok mindenféle tárgy van még, a mi fából készül. S mikor a gyermek nem tud szabadulni képzeletitől s el akarja beszélni, hogyan játszik a fapuskával, a tanító félbeszakítja. „Ez most nem tartozik ide. Majd ha a tárgyak *hasznáról* lesz szó.“ Igen: mert ily logikai categoriák szerint a tárgytól való *eltérés* az, a mi tulajdonképen *hozzászólás*. Így aztán nem csoda, ha a gyermek hideg marad.

Ismétlem tehát, a logikai categoriák tudósoknak valók, nem gyermekeknek; ily módszer azt, a mi természetesen összetartoznék, mesterséges uton elszakítja egymástól. Ily módszer mellett nem lehet *élet* az oktatásban. Ez azomban sehogy sem felel meg a gyermek természetének, ki mindenbe életet akar önteni, ki mindenben az életet akarja látni.

Ez a módszer sehogy sem felel meg a szemléltető-oktatás követelményeinek. *Az egymásután módja helyett nekünk inkább az egymásmellettség, az egymásban valóság elvét kell szem előtt tartanunk.* Az oktatás ne legyen *terjengős*, s ne szökjék mintegy úntalanul a dolgok elől, hanem időzzék az egyes tárgyaknál, szemlélje s beszélje meg minden oldalról — természetesen csak oly terjedelemben, a mint azt a gyermekek felfogása az illető fokon megengedi. Csak így érhető el a gyermekek *nyelvképességének* kellő kimivelése, csak így lesz a szemléltető-oktatás igazán *képző*. Egyszersmind a felületességtől és kapkodástól is megóvhatjuk

így a növendékeket, és míg érdeklődésük kielégítésére elég alkalom nyílik; van idejük magukat kibeszélni, úgy, hogy a szemléltető-oktatás eredménye, a meny-nyiben a *módszertől* függ, biztosítva látszik.

* * *

Ami az *eljárást* illeti, mindennek fölött a chablon-szerűségtől kell óvakodni. Sok vezérkönyv ajánl chablonmunkát, mely szerint mindent egy kaptafára kell vonni. *Műtárgyat* p. o. a következő szempontok szerint kell tárgyalni: „1. Miség. 2. Milyen tulajdonságai vannak? 3. Milyen anyagból készült? 4. Ki készíti? 5. Mely számok felhasználásával készül? 6. Célja s haszna.“

Ez az eljárás sehogy sem ajánlható. Nemcsak azért, mert ily formán lehetetlen elkerülni a kifejezésekben való egyhangúságot, hanem mert úgyszólván kiöl minden életet s az oktatás merevvé, nehézkessé válik, épen úgy, mint a categoriák szerinti oktatásnál.

Soha sem szabad az anyag elrendezésében mereven ragaszkodni bizonyos formához. Sohasem lehet mindenben előre meghatározni az oktatás menetét, mert a mily mértékben a gyermek bensőleg ösztönözve érzi magát, oly mértékben érzi annak szükségét, hogy szabadon mozoghasson és beszélhessen. A *schéma* tehát szintén nem felel meg a gyermek természetének

Hasonlót mondhatok a szigoruan *katechetikai tanalakról* is. Mert a tanítónak csak azt engedi meg, hogy kérdést intézzon, a növendéknek csak azt, hogy a tanító kérdésére válaszoljon: nem hagyja a tanítót növendékeivel beszélni, s nem engedi, hogy ők maguk is kérdezzenek, vagy esetleg önálló nézetnek adjanak kifejezést.

Az oktatás tehát nem képző s csökkenti a tanulás-kedvet. Azt kívánja, hogy a gyermekek a tanító

szemével lássanak. A mi nem esik a katechizálás útjába, azt mellőzi, habár még annyira a dologra tartoznék is. A gyermek ily körülmények között azomban elveszti kedvét s bátorságát, nem beszél többet, mint a hogy a kérdés épen megkívánja, s csak azért vesz részt az órán, mert . . . »*muszáj.*« Végre a katechetikai tanalak nem nyújt elég alkalmat a tanítónak arra, hogy megismerhesse a gyermeket s annak gondolatmenetét, hogy megismerje képzezeit s azok minőségét. Már pedig mindez tagadhatatlanul fontos.

Szabadon folyják a szemléltető-oktatás minden kényszerűség, minden erőltettség nélkül ! Hol a tanító kérdezzen, és a gyermek feleljen; hol megfordítva, a tanító szolgáljon felvilágosítással, ha a gyermek kérdéssel fordul hozzá. Minden tanalak használandó a maga idejében. Előadó s heuristicai tanalak váltakozzanak. Majd párbeszédben folyják a tanítás, míg néhány percz múlva már ismét egészen szabadon. Az pedig mindig mint egy intőtábla lebegjen a tanító előtt: *hogy ne ő, de a gyermek beszéljen.* És ne kényszerűségből beszéljen, hanem benső ösztön által indítva. Csak így lehelhető élet a szemléltető-oktatásba.

* * *

Minden dolgot, minden tárgyat nem lehet külön felkeresni, szemléltetni s megbeszélni. Nincs erre szükség s pedig nemcsak azért, mivel sok szemléleti tárgy s kör hasonlók egymáshoz, hanem mivel egyrészt az iskolába először feljövő gyermek is már sokat szemlélt életében, sok dologról helyes képzzettel bir s nyelvi tekintetben helyesen fejezi ki magát; másrészt, mivel nem lehet az előkészítő-oktatás feladata az egyes fogalmakat mind külön nyújtani, külön revidiálni, recitificálni. Van s marad erre az iskolai életben untig

elég alkalom. De meg nincs is szükség mindent *közvetlenül* tárgyalni. Sok képzetet szerez a gyermek az iskolai-oktatás *közvetett* hatása alatt s sok helyes kifejezést egészen magától is elsajátít. Hiszen épen az az elemi-iskola feladata, hogy a gyermeket az *életnek* nevelje, és képesítse arra, hogy azon ismeretek segélyével, melyeket ott szerez, későbben önszorgalmából bővítse tudását, szellemi látókörét.

Mindent felölelő, mindenre kiterjeszkedő részletes-ségre tehát nincs szükség ; de annál inkább arra, hogy az *anyag jól választassék meg*. De ebben, az anyag megválasztásában rendkívül eltérők, elágazók a vélemények. A gyakorlati tanférfiak egy része a mellett tör lándzsát, hogy az előkészítő-oktatás *egyes tárgyak megbeszélésére* szorítkozzék. Ilyenek volnának p. o. a taneszközök, a házi- és gazdasági eszközök, szerszámok, virágok, gyümölcsök stb. Mások inkább egy *szemléleti-körbe* vezetik be növendékeiket, nem időznek egyes tárgyaknál, nem méltatják azokat behatóbb figyelemre, tárgyalásra ; hanem minden szemléleti kört különböző kisebb körökre osztanak be ismét, mely kisebb köröket azután minden oldalról megbeszélnek. Így p. o. a *ház* szemléleti körét következőleg osztják be :

I. A H Á Z.

1. A lakház.

- a) a szoba,
- b) a hálószoba,
- c) a konyha,
- d) a kamra,
- e) a padlás,
- f) a pincze.

2. Az udvar.

- a) az istálló,
- b) a kocsiszin,
- c) a disznóól,
- d) a tyúkól.
- e) a magtár,
- f) a galambdúc.
- g) a kút.

3. A keri.

E szűkebb köröket aztán külön-külön körüljárják, megnézik, megbeszélik.

Vannak azután oly paedagogusok, kik a szemléltető-oktatás anyagául azt választják, a miben élet, mozgás szemlélhető, tehát *bizonyos foglalkozásokat*. Így p. o. Hogyan készül az irka? Hogyan kell teríteni? Hogyan sütnek kenyeret? Hogyan készíti az üveges az ablakot? Hogyan történik a burgonyaültetés, a szántásvetés? etc.

Az anyagnak oly megválasztása, a mint azt az *első* példában jeleztem, bizonyára dicsekedhetik a *közvetlen szemlélet* előnyével. Azomban épen ez oknál fogva, nagyon is szűk körre szorítkozik, kevés alkalmat nyújt a nyelvfejlesztésre nemkülömben a fogalomkör bővítésére. Az *egyes* különálló tárgyak megbeszélése nem alkalmas arra, hogy a gyermek érdeklődését megnyerjük, mert nem jelennek meg benső összefüggés szerint.

Szemléleti-körök megbeszélése, a második példához hasonló módon, azért volna inkább ajánlható, mivel a gyermek természetes összefüggés szerint láthat mindent s a dolgok egymáshoz való benső viszonyosságuk szerint több oldalról világíthatók meg. Csakhogy itt meg a *szemlélet* hiányzik. Az anyag nem nyújtható a maga

közvetlenségében, s semmi sem fogható fel kellően. Az egész nagyon általános s hidegen hagyja a gyermeket. Mert ha meg akarnók őt egészen közelíteni, akkor nem egy szobáról, vagy egy padlásról kellene beszélnünk, hanem egy *bizonyos* ismert szobáról vagy egy látott padlásról, a hol ő járt stb. A mi pedig csak közvetlen megtekintés folytán volna lehetséges.

A mi végre a *foglalkozások* megbeszélését illeti, tagadhatatlan hogy alkalmas anyag a gyermek érdeklődését felébreszteni. Minthogy azomban itt a képzelő tehetség nem nyer támpontot a szemléletben, nagyon sokat kívánunk a gyermektől. Az oktatás meddő lesz, mert nehéz s tapasztalni fognók, hogy a növendékek csakhamar elfáradnak, figyelmük lankad, kitartásuk ernyed

Valljuk meg most, hogy a mi beszéd s értelem-gyakorlati oktatásunk, még oly iskolákban is, a hol művészi kéz vezeti, a három felsorolt út valamelyikén akar előbbre jutni. De mint röviden kifejtettem, e három út egyike sem olyan, a melyen a kis gyermek követheti a tanítót, a nélkül, hogy ki ne merülne, hogy el ne fáradna. De meg ha a tanító segélyezése, buzdítása s bizony akárhányszor kényszerítése meg is téteti vele az utat . . . hiába való volt. Tapasztalni fogjuk, hogy a fáradságos gyaloglás annyira nehezére esett, hogy ha imítt-amott fel is szedegetett valamit, csakhamar eldobta azt, szándékosan elvesztette, hogy könnyebben, szabadabban tehesse meg a hátra levő utat; s hogy noha az utolsó állomáshoz egészen üres karokkal érkezik meg, ki lesz merülve.

Nem állítom ugyan, hogy teljesen lehetetlen volna ez uton is célhoz érni. De tapasztalásból mondhatom, csak erősebb, jobb tehetségű gyermekek s csak oly tanító

kalauzolója mellett, ki már többször tevén azt meg, ismeri talán ezen fáradságos s tekervényes út némely kényel mesebb jobb mellékösvényeit, s ért ahhoz, hogyan kell útközben mulattatni azokat, kik netalán kedvüket vesztenék s hogyan kell kitartásra ösztönözni a türelmetlenkedőket.

Ez az út — s ezt ismétlem — nem az egyenes út. Mert az egyenes út rendesen a legrövidebb s a legkönnyebb szokott lenni. Ez pedig sem nem rövid, sem pedig könnyű.

Azért keresnünk kell gyermekeink érdekében, a népiskola felvirágoztatása érdekében, egy jobb rövidebb és kellemesebb utat.

Én ajánlok egyet. Tapasztalataim*) s tanulmányaim arról győztek meg, hogy ez alighanem *az igazi*, a régen keresett. Meg lehet, hogy tévedek, s van ennél még jobb, még könnyebb. De azt még is csak meg tudom ítélni, hogy mindenesetre *jobb* mint az, melyen eddig jártunk.

Tanulmányom harmadik részében ezt az utat akarom megmutatni.

III.

Milyen legyen tehát a szemléltető oktatás, mily irányba tereljük, hogy növendékeink öntudatra jöjje-

*) Tizenhárom éves korom óta az *elemi-oktatás* nemcsak ke-nyérkeresetem, de a *legkedvesebb* időtöltésem is. Egy szentesi család adta ki nekem az első bizonyítványt arról (a reálisk. III. osztályába jártam ekkor), hogy *tanító*nak születtem. Ez ugyan furcsa kisé, mert én azt tartom, hogy az ember nem *születik*, ha-nem *válik* valamivé. De az már tény, hogy mint *tanító-fia* jöttem a világra. Ezzel ugyan megint nem lehetek nagyra, de kimutat-hatom mégis, hogy denique van bennem tanítói véna s hogy be-szélhetek tanítói-tapasztalatokról, daczára annak, hogy *nyilvános* működésem csak a hetedik évre terjed eddig.

nek, hogy alkalmunk nyiljék képzeiteket rendezni, javítani, újakkal kiegészíteni, hogy megtanuljanak beszélni, hogy így az iskolai oktatásra előkészítettessenek és hogy ezek mellett természetes, érdekes és a kedélyhez szóló legyen? Hol az eszköz, mely segítségünkre lehetne, hol az Ariadne-fonál, mely a tévedések labirintusából kivezetne?

Ez az eszköz: a csoport-kép. Egyesítvén magában mind a szétszórta található előnyöket, mint: *szemléletiség, sokoldalúság s vonzó* anyag, oly hathatós segédeszköze ez a szemléltető-oktatásnak, mit mással pótolni nem lehet.

A kép mindenekelőtt *szemléltető*. A gyermek nemcsak egyes különálló tárgyakat lát, hanem cselekvéseket, foglalkozásokat, jeleneteket. Nem tűnik el mindjárt a gyermek szeme elől, hanem marad addig, a meddig csak látni óhajtja, s lehet egyes tárgynál is időzni, vagy elhagyván, ismét visszatérni hozzá, a mint ezt az oktatás kívánatossá teszi.

A kép sokoldalú. Egy szobába vezet például bennünket. Megmutatja hogyan van bebutorozva; hol van mindennek a rendes helye; a szoba berendezéséről következtethetünk a család viszonyaira. Az anya edényt hoz be, míg leánykája segít neki az asztal terítésben. E pillanatban haza tér az atya munkájától s mosolyogva terjeszti ki karjait a kicsike elé, kit egy nagyobb testvér most vesz ki a bölcsőből. Az atya megett táskájával hátán belép az iskolás fiú, kit a déli harangszó szintén haza hozott. A fiúcskát farkcsóválva ugráljakörül a hű házőrző eb. Ime! E szűk keretben mennyi szemlélni való tárul fel a gyermek szemei előtt s minden mily benső, életteljes összefüggésben, s a valóság mily csábító összhangja szerint! De minden csoportkép tulajdonképen még sokkal többet nyújt, mint a mennyit a szem elé hoz, mert min-

den a mi az ábrázolt momentumot megelőzte, és minden mi utána következend, ugyanezen egy kép által egészen élénken lép előtérbe. A fiu az iskolában jól viseli magát; nyugodt, vidám tekintete elárulja azt, hogy tanítója meg van vele elégedve s egy-egy jól kiérdemelt dicsérettel bocsátja el. Ruhája rendes s tiszta, mert az utcán nem rendetlenkedik s nem áll senkinek útjába, hanem illedelmesen tér haza. Az atya verejtékkel keresi kenyerét. Durva kezein a munka nyoma látszik; homlokán mélyen szántvák az élet barázdái. De azért nem esik kétségbe; van két erős karja, szívós kitartása, munkakedve és istenbe vetett bizalommal dolgozik napestig családjáért. Csak annyi szabad időt enged magának, hogy szerény ebédjét övéi körében költse el. A házban rend s tisztaság uralkodik; a nagyobb testvérek a kisebbeket gondozzák stb. Mindez mint *előzmény* leolvasható a képről. Lássuk most, mi fogja az ábrázolt momentumot *követni*. A család leül elkölteni az egyszerű, de ízletes ebédet. A gyermekek nem válogatósak, mert nem kapnak napközben nyalánkságokat. Ima előzi meg s követi az ebédet. (Vallási és erkölcsi intelmek: étkezés előtti és utáni ima; a falánkság csúnya, bűn; a mértékletesség erény.) Ebéd után az atya kissé lepihen. A gyermekek csendesen viselik magukat, hogy ne háborgassák a fáradt atya délutáni álmát. (Mese a fiuról, kinek atyja az ékszerszertartalmazó ládán aludt.) Majd felébred az atya s miután szívélyesen búcsút vesz övéitől, ismét munkája után megy stb. Az egész családi élet sokfélesége szerint megjelenik a gyermek előtt. Szembeötlő tehát, hogy a *csoportkép* *gasdagítja a gyermek képzet- s fogalomkörét*, míg a gyermek *nyelvképességét* par excellence előmozdító megbeszéléseket provokál mintegy.

Végre a csoport-kép vonzó. Ez ugyan minden képrő elmondható. Olyformán szól a gyermekhez, mint a mese. Az igazi életből egy mozzanatot állítván elé a csoportkép s így maga is mintegy életre kelvén, felkölti a gyermek érdeklődését s a szó teljes értelmében lebilincseli figyelmét. Úgy, hogy mintegy elfeledi az iskolát, s oly élen áll előtte az, a mit a kép ábrázol, miszerint úgy tűnik fel neki, mint ha az, a mit lát, a valóságban lefolyik szemei előtt; s mintha ő nem is szemlélője volna ennek, hanem maga is az alakok között járna-kelne, s nem is *róluk*, de *velük* beszélne. A csoportképszemlélés közben tehát már magától jő meg az alkaom képzetek s fogalmak fixirozására s mint egy természetes reflexként nyílik az ajak szólásra.

Hogy a csoportkép a szemléltető-oktatás eredményességének biztosításán kívül *még a munkát is felette megkönnyíti*, az nyilvánvaló. Nem kell a tanítónak fáradságos úton-módon az anyagot összegyűjtenie, mert már *készen s rendezve* találja. Nem kell mesterséges eljárással s mindennemű apróbb fogásokkal felköltenie a gyermek érdeklődését s lekötnie figyelmét, ellene dolgoznia változatosság-szeretetének, mert maga a kép vonzza már s fogva tartja őt. Nem kell erőlködni, hogy szólásra bírja, a mennyiben még a legrestebb, a legszófukarabb is megnyilatkozik; míg a figyelmesebbet, a közlékenyebbet szinte dolgot ad visszatartani, annyi mindenfélét akar kérdezni, beszélni. Igen, mert a csoport-kép minden alakjával külön-külön akar társalogni, minden tárgyaról külön fölvilágosítást nyerni.

Egyszersmind önkénytelenül, minden erőltetés nélkül bő alkalom nyílik a szív- s kedély nemesítésére s erkölcsképzésre. Sőt vallásos intelmeket s erkölcsi oktatásokat is be lehet szőni e beszélgetésekbe, ugyan-

oly módon, a mint ezt a mesélgető nagyatyja szokta tenni. Nem kella szívnesesítő versikéket sem zsinóron előrántani, s nem fog majda mitsem sejtő gyermek elé, per deus ex machina egy kukliprédikáció pottyani. Mint p. o. „Most rajzoljunk egy templomot. No meg van már? Te Jancsi, ez a vonal görbe! Te ügyetlen vagy. A tied Imre, jó. Te ügyes fiu vagy stb. Most pedig tegyétek el a palatábláitokat. De ne zörögjeteK vele. Eltettétek? Jól van! Most tegyétek hátra kezeiteket (szegény nebulók!) s figyeljeteK, mert most igen érdekes (!) dologról fogunk beszélgetni. És pedig *a fülről*. Márton fiam, hány füled van neked? Kettő. Ugy van! Derék fiú vagy. (Nini! ördöge van, hogy ki tudta ezt sütni, pedig még *csak* 6 éves mult!) No, most menjünk tovább. Milyenek a te füleid? Egyformák. Helyes, nagyon jól van. No most tanulunk egy szép kis verset.*) (Deus ex machina.) Hallgassátok figyelemmel s mondjátok utánam :

„A füleim azért vannak,“

„Hogy azokkal mindent halljak“ (csakugyan?)

„Hallgatom is tanítómat“

„Vezéremet“ (a népfölkelő vér buzogtatása) „oktatómat.“

„Szüleimre is figyelek“ (még arra is?)

„Mert így szokott a jó gyerek“. (Igazán?!)

No hát, a ki ily módszerben kedvét leli, teljék benne továbbra is öröme! Kivánunk hozzá jó appetitust!

* * *

A csoportképek segélyével vezetett szemléltető oktatás igen természetesen *az írva-olvasással*, s a meny-

*) Nagy László: „Vezérkönyv a beszéd s értelemgyakorlatok tanításában etc.“

nyíben már a dolog természete is úgy hozza magával, *az énekkel* kapcsolatban folyják. E tekintetben egészen *Kehr* álláspontjára helyezkedünk. Egy-egy csoportozat megbeszélésére egy *fél óra* elég, a mennyiben az így kezelt szemléltető-oktatás élettéljes és érdekes levén, gyorsan, biztosan, erős lüktetéssel gördül előre. Nem kell aggódva széttekintgetni minden felé, hogy nem maradt-e ki valami, fel lett-e már ez vagy amaz véve, mert hiszen nem az *egész kép*, hanem csak egy *csoportozat* jó tárgyalás alá. S ha netalán valami elmaradt volna, azt akkor, midőn a szomszédságban leszünk megint, egész szerves összefüggésbe hozhatjuk az épen tárgyalt csoportozattal. Ugy, mint midőn valahol látogatóban levén, futó pillantást vetünk a szomszédék háztájékára. Semmi esetre sem terbeljük meg a gyermeket, mert hiszen a feldolgozandó anyagot a gyermek már ismeri az életből, honnan első szemléleteit merítette, melyben alapismeretei gyökeredzenek.

A csoportképeket szabadon, természetesen kell kezelni, ugyanezért ezt illetőleg csak néhány megjegyzésre szoritkozom.

1. A dolog természete nem kívánja meg, hogy a képeket meghatározott sorrend szerint s egymásutánban kezeljük.

2. Minden kép több csoportot (jelenetet) ábrázoljon ; ezek együttesen egy oly összképet nyujtsanak, a mely természetes legyen, s ne mesterkélts. Így p. o. valóban kitünő csoportkép, a m. kir. közoktatásügyi miniszterium által kiadott szemléltetési képek között a „Falusai piac” című.

Ha már most ily, több jelenetet ábrázoló képet először hozunk a gyermek szeme elé, valószínű, hogy szeme nem akad meg egy tárgyon vagy csoportozaton,

hanem révedezve futja végig nyugtalan tekintetével az egész képet. A gyermek e természetes eljárásán nem szabad megütköznie a tanítónak. Engedjen neki s csak miután az egész képet megismerte volna, térjen vissza az egyes csoportokhoz s tárgyalja azokat egyenként.

3. Egy képet teljesen kizsákmányolni, leszüretelni mindent, nem szabad. Maradjon böngészni valója a gyermeknek. Általában azon legyen a tanító, hogy a szemléltető-oktatást lehetőleg benső kapcsolatba hozza az egész iskolai oktatással, a mindennapi élettel s annak eseményeivel, továbbá az évszakokkal s az azokkal járó tüneményekkel.

4. A tanító a tanóra megkezdése előtt tisztában legyen magával, valjon mely képet s annak mely csoportozatát akarja tárgyalni. Mélyedjen el s lehetőleg hatoljon be a képnek szellemébe (s pedig a megnyirecsak lehet a gyermekálláspontját tekintve). Kell, hogy a kép által ábrázolt egyes dolgokat külső s belső összefüggésük szerint maga elé állítsa s így előtte álljon, vajjon mik lehettek előzményei a kép által fixirozott momentumnak, s melyek azon természetes következmények, melyeknek szükségképen be kell majd állniuk.

5. Tanácsos az is, hogy a tanító ezen előzetes megfigyelés eredményeiről jegyzetet készítsen a gyermekek felfogására s nyelvbeli képességére való tekintettel, a nélkül azomban, hogy ezzel megszorítaná a beszélgetés menetét.

6. Tárgyalás alkalmával maga a tanító háttérbe lépjen. Vesse fel a tárgyat, hozza forgásba a beszéd kerekeit s aztán mozgattassa a gyermekekkel tovább; ő csak kormányozza őket, irányozza a figyelmet újabb s újabb dolgokra, ösztönözze őket arra, hogy elmélyed-

jenek a dologba. Javítsa vagy javíttassa a tárgyi, logikai hibákat; nyelvbeli, kifejezésbeli hibákat azomban körültekintéssel javítson, ne ragadtassa el magát s ne vonja el a gyermeket a *forma* kedvéért a *tárgytól*.

7. A csoport-képeknek még azon előnyük is van, hogy kezelésüknél osztatlan iskolában az első és második osztály növendékeit össze lehet vonni, sőt ajánlandó is, hogy ez történjék. S míg aztán az épen tárgyaltak eredményét az első osztályban az írva-olvasással hozzuk kapcsolatba, a másodikban a fogalmazási oktatásnál csinálunk tőkét belőle.

8. Egy csoport-kép kezelése után ismételtes következik (a mellékes dolgok s részletek kizárásával, miket tárgyalás közben megengedtünk). Ilyen ismételtes alkalomával már *előtérbe* léphet a tanító. Ő összegez, míg a gyermek csendesen figyel, s csak egyes közbevetett kérdés által vesz részt; vagy a tanító megkezdi például a mondatot, s hol ez, hol amaz kiegészíti.

* * *

Midőn a csoport-képet mint a szemléltető-oktatás oly segédeszközét ajánlom elemi-iskolákban működő kartársaimnak, mely azt nemcsak megkönnyíti, hanem a gyermekek előtt kedvessé, kellemessé is teszi, még néhány megjegyzést koczkaztatok.

Nem akarok azon gyanuba keveredni, mintha én kép-cultust óhajtanék behozni az elemi-iskolába. Egyáltalában nem. Még a siketnémák oktatásánál is korlátozom magamat a képek használatában, noha vannak még most is siketnéma-intézetek, melyekben kép nélkül nem is létezik oktatás, s a hol a növendékek valóságos kép-tárakban laknak. Én azomban valamint a népiskolában képek segítségével kezeltem a szemléltetési s fogalmazási oktatást, úgy most a siketnémák oktatásánál —

hogy úgy mondjam — mértéket tartok a képek élvezésében. Bizonyos határozott értéket tulajdonítok a csoportképeknek, a nélkül, hogy azok túlbecsülésére ragadtatnám el magamat

Az eddig elmondottakhoz végre még azt is hozzátehetem, hogy a csoportképek csak oly iskolákban használhatók sikerrel s igazán eredményesen, a hol gondosan összeállított *terménygyűjteményben* lelnek támaszt. A *kép s terménygyűjtemény* (növény-, állat- s ásványgyűjtemény stb.) oly viszonyban állnak egymáshoz az iskolában, mint egy nagyforgalmu, élénk kereskedést s ipart űző államban a *papirospénz*, s az ennek értékét biztosító *ércz-alap*. Papirospénz nélkül a forgalom rendkívül meg volna nehezítve. A papiros-pénz könnyebbé, kellemesebbé teszi a forgalmat. Mihelyt azonban nincs meg az értékét biztosító érczalap, a legnagyobb bonyodalom okozója lehet. Így vagyunk a csoport-képpel is. Egy iskolában, melynek falain képek függnek ugyan, de melyben nincsenek terményekkel, kitömött állatokkal stb. telt szekrények, a csoport-kép ép oly értéknélküli darab papiros, mint egy ezres bankjegy, mely már kivétetett a forgalomból, melynek tehát már nincs megfelelő érczalapja.

A tanító tehát azon legyen, hogy az iskolai szekrényeket jól megtöltse terményekkel. Modellek szintén támogatják a csoport-képeket, csak hogy már ekkor korántsem lehet akkora . . . agiójuk, mintha valódi tárgyakra támaszkodhatnak.

Mint minden hasonlat, úgy az enyém is sántít. Sietek is ezt kijelenteni, nehogy úgy tűnjék fel, mintha én elismerném, hogy ily formán mégis lehet a szemléltető-oktatást négy fal között végezni. Nem lehet! Az iskola-szekrényben nem terem se buza, se kuko-

ricza; nem abban dolgozzák fel a fát, a vasat, a rezet stb. Fel kell tehát keresnünk a szabad természetet, bejárnunk mezőt, rétet, erdőt, ligetet; el kell mennünk a közel eső folyóhoz, melyben a halat fogják, melyen dereglyéken szállítják tovább a terményeket. Meg kell látogatnunk a műhelyeket, a gyárakat, hogy a gyermekek lássák, hol s hogyan dolgozzák fel a terményeket; el kell vinnünk növendékeinket a kereskedésekbe s a vásárokra, hogy meggyőződjenek, mint lehet egyet-mást értékesíteni. De ne félévben egyszer tegyük ezt, hanem minden héten.*)

A *csoportkép* csak oly iskolában fog a szemléltető-oktatás kitünő segédeszközéül bebizonyulni, a hol az iskolai szekrények telvék gyűjteményekkel, s hol az órarendre (legalább hetenként egyszer) ez lesz oda írva (s be is tartva) »*séta műhelylátogatás és szemléltetés céljából.*«**)

* * *

Fentebb említést tettem arról, miszerint a m. kir. közoktatásügyi miniszterium a szemléltető-oktatás számára 40 képet adott ki. Minthogy nem akarom feltételezni, hogy volna magyar tanító, ki erről tudomással nem bírna, e negyven képről, mint ismert dolgokról fogok szólni.

E képek egy része csoport-kép. Vagyis nemcsak egyes tárgyat hoznak a szem elé, sem pedig több összefüggés nélkülít, egymáshoz nem tartozókat; hanem életteljes csoportok domborodnak ki egy-egy képen, melyek oly

*) Siketnéma-növendékeimmel minden csütörtökön d. u. tesztek „*sétát.*“ Felkutatunk mindent, a hol valami újat találhatunk. Kell-e vajjon erősítgetnem, hogy kevés hetenként egy délután?!

**) A legalkalmasabb idő tapasztalásom szerint d. u. 3—5 óra. Tehát megelőzőleg még egy órát is lehet tartani.

összbenyomást gyakorolnak, mi a gyermek figyelmét megkapja, leköti.

Azomban e csoportképek nem mindegyike bir a jó csoportképek emlitemmel tulajdonságaival, s daczára annak, hogy valóban művészi kivitelűek, hogy élénk színezésűek, hogy elég nagyok, sok tekintetben hiányosak és nem felelnek meg a célnak.

Azon szemléleti-körök, melyekbe e képek a gyermekeket vonják, élénken emlékeztetnek Denzel, illetőleg Graszmann-Nagy László tanmenetére. Mert noha e képek még csak számozva sincsenek, mindamellett félreismerhetetlen e képek tervezőjének vagy tervezőinek intentiója. Hogy állításomat bebizonyíthassam, bemutatom a szemléleti-köröket.

I. Az iskola.

1-ső kép: Az iskola-terem belseje.

2-ik kép: Az iskola udvara.

II. A szülei ház.

3-ik kép: A parasztszoba belseje.

4-ik kép: A konyhai élet.

5-ik kép: Alföldi gazda udvara.

6-ik kép: Felföldi gazda udvara.

7-ik kép: Baromfi udvar.

8-ik kép: A háziállatok s néhány kutya faj.

9-ik kép: Lóistálló belseje.

10-ik kép: Ököristálló belseje. („A földmives téli foglalkozása“ czimű kép felső része.)

11-ik kép: Tehenészet.

III. Az emberi test.

12-ik kép: Az emberi test részei.

IV. A kert.

13-ik kép: Díszkert.

14-ik kép: Zöldséges és gyümölcsös kert.

15-ik kép: Szilva-, cseresznye-, mandola-, nyári és őszi barackfák.

16-ik kép: Dió-, mogyoró-, gesztenye- és naspolyfák.

17-ik kép: Alma- s körtefák.

18-ik kép: Gyümölcstárlat.

V. A piacz.

19-ik kép: A falusi piacz.

20-ik kép: A zöldség-piacz.

VI. A vásártér.

21-ik kép: A vásár.

22-ik kép: A marhavásár.

23-ik kép: A sertésvásár.

24-ik kép: A lóvásár.

VII. A szántóföld.

25-ik kép: A földmives tavaszi foglalkozása.

26-ik kép: A földmives nyári foglalkozása.

27-ik kép: A földmives őszi foglalkozása.

28-ik kép: A földmives téli foglalkozása.

VIII. A határ.

29-ik kép: A falu környéke s közlekedési eszközök.

30-ik kép: Esti kép.

31-ik kép: Mocsaras vidék tájképe.

IX. Az erdő.

32-ik kép: A tölgyfa s makk termése.

33-ik kép: A nyírfa s feldolgozása.

34-ik kép: A bükk és gyertyánfa.

35-ik kép: A fenyő feldolgozása.

X. Foglalkozások.

36-ik kép: Épülőfélben levő házak.

37-ik kép: A kerékgyártó és a kovács.

38-ik kép: Fazekas és takács.

39-ik kép: Különféle malmok.

40-ik kép: A juhászat és sajtkészítés.

XI. A természet általában.

41-ik kép: Légi tűnemények.

Elttekintve attól, hogy ily szemléltető körök felállítását, mint már más helyütt kifejtettem, nem tartom helyesnek, e képek még némely fogyatékoságáról akarok itt szólni, természetesen csak általánosságban, s pedig nem csak azért, mivel dolgozatom szűk kerete nem enged meg részletekbe bocsátkozást, hanem mert fentartom magamnak a jogot, egy a körülmények szerint mielőbb napvilágot látandó terjedelmesebb munkában nemcsak ezen képgyűjteményre kiterjeszkedni, hanem behatóbb megbeszélés tárgyává tenni a szemléltető-oktatást s egy részletekre is kiterjedő tervezetet dolgozni ki a szemléltető-oktatás és a csoportképek kezelésére vonatkozólag.

Most pedig vegyük általánosságban szemügyre a m. kir. közoktatásügyi-miniszterium által kiadott 40 kép szembeötlőbb hiányait.

1. A szóban levő képek csak falusi és kisebb mezővárosi iskolák viszonyaira vannak tekintettel. Városi iskolákban a legtöbb nem használható, mivel egészen ismeretlen térre vinné a gyermekeket (p. o. A parasztszoba belseje;

az ököristálló belseje), holott a propaedeutikus-oktatás főelve »a gyermekek által ösmert téren mozogni.«

2. Tulságos részletességgel tárgyalnak sok dolgot. Már pedig a tulságos részletezés a helyett, hogy növelné a gyermekek érdeklődését, csökkenti azt. Így p. o. nemcsak unalmas, de fárasztó is a gyermekekre nézve, a *vásárt* négy képen is szemlélni. Az ily sokadalom szemlélésében kifárad a szem, s annyit lát, hogy . . . semmit sem lát.

3. Nem szerencsés eszme oly ösmert valamit, mint p. o. az almafát, egyedül bemutatni egy képen. Emli tettem már, hogy egy tárgy egymagában sehogy sem alkalmas arra, hogy azzal a gyermek figyelmét lekös-sük. De nem is természetes eljárás. Az egész fa mint-egy a levegőben függ. Csak úgy volna e kép természetes, ha a tetején egy fiu ülne, a ki egész erejével rázná le onnan az érett gyümölcsöt; vagy ha az anya kivinné gyermekeit, hogy segítsenek almát szedni, vagy mindegyik gyermek egy kosarat hozna magával, hogy ne csak egyék, de segítsen is. Vagy lehetne ugyan e tárgyat érdekessé tenni más módon. P. o. Imre vagyono-s szülők gyermeke. Édes anyjától zsebpénzt is kap, hogy néha-néha gyümölcsöt vehessen. De a rossz fiu elkölti pénzét nyaláncságokra vagy más haszontalan-ságokra s szemét ráveti a szomszédnak almafájára, ki szegény földmives ember, s ki gyermekeinek csak úgy szerezhet néha egy kis örömet, ha egy-egy kosár gyü-mölcs árából elvesz néhány krajczárkát. Imre már többször dézsmálta meg a fát, a nélkül, hogy a szomszéd észrevette volna. Egyszer azomban mégis rajta veszett a rossz fiu. (Ezt ábrázolná a kép). Épen a fa tetején ült s ette a lopott almákat, úgy, hogy a szegény földmives, in flagranti csipte meg a tolvajt. Haragos arczczal paran-

csolta le az úri tolvajt, ki félelemtől reszketve jött le a fáról. A szegény földmives nem verte meg, hanem így szólt hozzá: „Nem szégyenli magát urfi, olyan szegény embert károsítani meg, mint én? Jól tudja, hogy kis kertem s néhány holdacska földem után élek! Látja, az én gyermekeim csak szegény parasztfiuk, nem kapnak olyan jó ebédet, mint az urfi, de azért tolvajságra nem vetemednek. Az urfinak külön nevelője is van, szülei pedig gazdag emberek, s még sem tanul annyi, hogy nem szabad a másét bántani. Ha úgy tetszik lopjon csak tovább, én nem bántom, majd elnyeri büntetését attól, a ki mindent lát stb.“

Általában helytelen felfogással vannak úgy a gyümölcsfák, mint az erdei fák különállóan ábrázolva. P. o. az e című képen: „Dió-, mogyoró-, gesztenye- és náspolyfák,“ szinte kérdezni látszik a kis gyermek anyjától: „Édes anyám, mondja csak, miért jött ma főzni ide a fa alá, hiszen ez nem konyha?“ Az a földmives ember is úgy áll ott, mintha egy népünnepi tableauban szerepelne.

Ellenben a „fenyő feldolgozása“ című kép oly remek és megkapó, hogy még felnőtt ember is gyönyörködhetik benne.

4. Eltévesztette célját azon kép is, mely a háziállatokat mutatja be. Ennyi állatot egy rakáson, olyan közel egymáshoz s oly csendesen, nyugodtan állva, mintegy lesve, mikor photografirozzák le őket még elképzelni is nagy türelem kell! Amerikában nagy mező-égések alkalmával mindenféle állatok futnak csapatokban a veszedelem elől. Ily jelenetet ábrázoló képen lehet oroszlán mellett nyulakat, őzeket látni, midőn a közös veszély érzete még a vadállatokat is szelidekké

teszi De a mi háziállataink, legyenek bár még oly szelidek, nem birnak annyi belátással, hogy kicsiny gazdáik nevelés-oktatására való tekintettel olyan szépen megférnének egy gyékényen, mint ez a kép mutatja.

5. A foglalkozásokat ábrázoló képek se igen sikerültek. Egy szegény kerékgyártó dolgozik egy árva keréken. Szegényes kis műhely, szegény a mester is, mert még csak egy inasgyereket se tarthat, a ki legalább a forgácsot segítené neki esténként összeszedni! Már én csak az mondó vagyok, hogy ha a gyermekkel műhelylátogatásra indulok, nem a város legélhetetlenebb s földhöz ragadt kerékgyártójához viszem, hanem ha csak tehetem, egy nagyobb üzemmel bíró műhelyt keresek fel.

6. Az „Esti kép“ is például, több művészettel mint paedagogiai érzékkel készült. Nappal is leverő hatással van mindenkire, de főképen a gyermekre: egy temető látása. A legtöbb gyermek még fél is a temetőtől. Hogy vezessük már most a gyermeket estenden temetőbe, midőn a sápadt hold kísérteties fényével fél homályba borítja, s egy-egy sírkő hosszú árnyéka valóságos hazajáró léleknek látszik? Még csak az hiányoznék, hogy *Young* északait olvassuk fel neki. Ha már épen a mulandóságra is figyelmeztetni akarjuk növendékeinket, tegyük ezt oly módon, mely nem járhat azon veszéllyel, hogy a gyermeket beteges képzelődésre ragadja. P. o. Egy kis leányka, anyja oldalán, frissen felhantolt sir előtt áll. Kis testvérkéje nyugszik a sirban. A kis leányka koszorut hozott magával, melyet a fejfára akaszt. Majd a kötényében levő rózsákkal behinti az egész sirhalmot. Megszépíti testvérkéje nyughelyét. Egyhiteni akarja a sir zordonságát. Életet hoz

magával a temetőbe. Vagy nem volna-e megható egy harczfi térdelő alakját látni a rég elhunyt anya sirja előtt? A kemény férfiú mielőtt messze vidékre elvinné őt prűszkölő paripája, eljö bucsut venni, édes anyja hamvaitól! . . .

Mindamellett azombán, hogy a szóban levő kép-gyűjtemény ily hiányokkal bir, tagadhatatlan, hogy vannak közötté jó s sikerrel használható csoport-képek is. Hogy többet ne említsek p. o. „A falusi piac“, „A földmives tavaszi foglalkozása“, „A zöldséges kert“ (melyen ugyan az egyik asszonynak, mint a nóta mondja, „rövid a szoknyája“), „Épülőfélben levő házak“, „A falu környéke s közlekedési eszközök“ s még néhány.

De a jobb képek közül is csak kevés használható városi iskolákban. Ugy, hogy valóban égető szükség van arra, hogy ilyeneket is kapjunk.

7. El nem hallgathatom azt sem, hogy ez a negyven kép tulajdonképen mily keveset hoz a gyermek szeme elé! Igen, mert a képek fele része csupa ismétlés. Hányszor jön elénk a tehén, meg a ló, a kutya, a liba, a csirke! Mennyi szűrös atyafi ödöng itt minden czél nélkül; s a helyett, hogy munkájuk után látnának, bámultatják magukat. Elállják az utat úgy, hogy egy kaputos embert se jelenhet meg a szinpadon, a hol egy talpalatnyi hely sem maradt üresen. Negyven képen nem jutott hely egyetlen katonának, holott a gyerekek lázas türelmetlenséggel várják a katonabácsit! Nem láthatják, a jólelkű tisztelendő urat, a mint illedelmes gyerekek kezet csókolnak neki; nem láthatnak vadászt, pedig oda vannak a puskáért; nem láthatnak csolnakázókat, pedig olyan szép látvány a ladikázás! Se mókus, se kanári, se papagály, se halacska, se madárfészek! Ugyan ki csináltatta eze-

ket a képeket kis gyermekek számára? Még kisül, hogy bíró uram meg a nótárius eszelték ki! Bíró uram bölcsen belátja, hogy a gyerekeknek az eke szarvánál kell maradniok; ne törjék úri passiókon pihent eszüket! Nótárius uram meg helybenhagyólag rámondja: „Úgy van! A ki úr, úr marad az mindig! A ki pedig parasztnak született, annak felesleges az a sok iskolázás. Úgy van!”

Milyen más látványt nyujtanak p. o. *Schumacher és Cüppers**) képei. Ime, e kitünő gyűjteményből egy kép, melyen következő csoportok szemlélhetők: 1. A malom. 2. A molnárlegény a talicskával. 3. Az asszony a zsákkal. 4. A ruczák a tavon. 5. Halfogás hálóval. 6. A fiú a horoggal. 7. A nagypapa és a leányok a báránynyal. 8. Egy kis kápolna. 9. A folyó.

Összefoglalás.

Resummálva az elmondottakat, álláspontunkat a következőkben tüntethetjük fel:

1. Az iskola falai közé először lépő gyermek életében már sokat tapasztalt, látott és szemlélt; habár öntudatlanul is, sok képzetet szerzett, s minthogy a hallás az érzékű gyermek beszélő szerveit reflexmozgásokra ingerli, beszél, vagyis gondolatait articulált hangokkal tudja kifejezni. Azomban szellemi kis-korúságánál fogva sok tekintetben hiányosak észre-vevései, homályosak képzetei, határozatlanok fogalmai, minek folytán helytelenül ítél s hibásan következtet. Ámde rendszeres iskolai-oktatásban csak oly gyermek részesülhet, ki világos képzetekkel s határozott fogal-

*) Henry A. kiadásában. Bonn, 1879.

makkal bir s gondolatait nyelvtanilag helyes nyelvezettel tudja kifejezni.*)

Nyilvánvaló tehát, miszerint az iskolára a falai közé először feljövő gyermekkel szemben, első sorban azon feladat vár, hogy annak tapasztalatait, képzeit, ismereteit rendezze, összefoglalja, hogy homályos képzeit világosakkal pótolja, hogy megtanítsa helyesen itélni s helyes ítéletek nyomán bibáttanul következtetni: vagy más szóval nyelvtanilag helyesen beszélni. És mindezek által őt saját énjének tudatára hozni, őt tájékoztatni az iskolában: *őt a rendszeres oktatásra előkészíteni*. Minthogy továbbá az iskola bizonyos rendet, fegyelmet kíván kis polgáraitól, kik addig a gyermekszoba anarchiájában kényük kedvük szerint mozogtak, hánytak össze-vissza mindent, feladata még az is, hogy a gyermeket *rendre és pontosságra* szoktassa. Végre, minthogy a gyermeknek nehezeére esik a családi élet fesztelenségét és kellemességeit a ridegebb iskolai étellel felcserélni, még arra is kell törekednie, hogy *megkedveltesse az iskolát*, hogy *szórakoztassa a gyermeket*, hogy *kellemes érzelmeket, visszaemlékezéseket keltsen benne*, de mindazáltal *oktatólag, képzőleg* hasson reá.

Hogy azomban ezen feladatát az iskola csakis úgy oldhatja meg, ha nekie erre idő s alkalom nyújtatik, azt felesleges bővebben fejtegetni.

Elismerjük tehát, miszerint szükséges egy *propaedeuticus* (előkészítő)-oktatás.

*) Hogy nyelvtanilag helyes beszéd nélkül rendszeres oktatás nem gondolható: az természetes. Példa erre a siketnéma gyermek, kinek pedig tagadhatatlanul helyes képzei s fogalmai vannak, s ki logícailag helyesen itél s következtet. Nemkülömben az idegen ajkú gyermek, ki szintén itél s következtet anyanyelvén.

2. Ezen propaedeuticus-oktatásnak azomban a dolog természete szerint a gyermek multjába kell visszatekinteni egyrészt, míg másrészt az előtte álló feladatot tekintetbe venni. Kezén kell tehát fogni a gyermeket, és még egyszer felkeresni vele mindent, még egyszer megnézetni vele mindent, és az iskolai-oktatás szempontjából javítani, ha hibásan szemlél, ha hibásan beszél; továbbá az iskolai-oktatás szempontjából figyelmeztetni őt arra, mire önkényt nem terjed ki figyelme, érdeklődése. *Az előkészítő-oktatás anyagát tehát a gyermek multja, tapasztalatai, élményei képezik.*

3. Ezen előkészítő-oktatás módszere azomban a dolog természeténél fogva nem lehet más, mint *szemléltetve oktatás*. Előkészítő-oktatás és szemléltető-oktatás tehát azonos fogalomká válnak; a két fogalom itt teljesen fedi egymást.

4. Tekintve azon nehéz feladatot, melyet a szemléltető-oktatásnak meg kell oldania, az elemi-iskolákban *egy vagy esetleg két tanévre kell kiterjeszkednie.*

5. A szemléltető-oktatás, *mint külön tantárgy külön órákban kezelve nem természetes s nem szerves elem.* Az irvaolvasás-, ének- és számtani-oktatással kapcsolatban kell az I. osztályban folynia, míg a második tanévben — ha két évre terjed ki — a fogalmazási-oktatással hozandó kapcsolatba. Ez utóbbi esetben, osztatlan iskolákban az I. és II. osztály növendékei összevannak.

6. A szemléltetési oktatás *csoport-képek* segélyével folyják, melyek termény-gyűjteményekre (ásvány-, növény- és állatgyűjteményekre) támaszkodjanak. Modellek is helyettesíthetik a valódi tárgyakat. Továbbá kirándulásokban, műhelyek-, gyárak-, kereskedések-, vásároktb. látogatásában nyerjen tápot a szemléltető-oktatás. Al-

kalmazkodják továbbá az évszakokhoz, az időjárás-hoz stb.

7. Minthogy csoport-képek segélyével gyorsabb menetű s élénkebb a szemléltető-oktatás, 3 óra hetenként teljesen elég céljai elérésére. E három óra közül kettő *négy külön jélórara* osztandó s a csoport-képek megbeszélésére fordítandó, míg a *harmadik* óra sétára, kirándulásra használandó fel. És pedig kelles időjárás alkalmával a szabadba vigyük a növendékeket, kellemetlen időben műhelyekbe, gyárakba. Ahol egy osztály felette népes, a növendékek csapatonként ránduljanak ki.

8. Olyan tantervet adni a tanító kezébe, mely részletekig meghatározza a szemléltető-oktatás anyagát, s azt követelni, hogy azt mindenben kövesse s betartsa, minden mástól eltekintve, lehetlenné teszi azt, hogy a szemléltető-oktatás eredményes és képző legyen.

9. A csoport-képek mily sorrendben való tárgyalása teljesen a tanítótól függ.

10. Másformáknak kell lenniök a csoport-képeknek a falusi, másformáknak a kisvárosi és másoknak a nagyvárosi iskolákban.

11. Az egyes tanító-egyletek működése oda irányuljon, hogy azon anyagi s szellemi eszközök segélyével, a melyek rendelkezésükre állnak, lehetőleg a saját vidékükre való figyelemmel jó *csoport-képeket* adjanak ki.

Szerzőnél megrendelhetők :

1. „*A siketnéma-oktatás és ennek megalapítói: De L' Epée Mihály s Heinicke Sámuel.*“ Irta: Roboz József. Ára 50 kr.

2. „*Első oktatás a bibliai-történet és erkölcstanban.*“ Vezérfonal a több felekezethez tartozó növendékekkel bíró siketnéma-intézetek és iskolák számára. Irta: Roboz József. Ára 20 kr.

3. „*Hephata.*“ A siketnémák aradi iskolája javára 1888. évi május hó 27-én tartott népünnep emléklapja. Szerkesztette: Roboz József. Kiadja: a siketnémák iskolájának felügyelő-bizottsága. Ára 10 kr. (E diszes kiállítású emléklap Ö cs. kir. Fensége József főherczeg sajátkezűleg írt emléksorain kívül, mely kitűnően sikerült facsimilében az emléklap első oldalát díszíti, még következőktől hoz emléksorokat: Metianu János gör. kel. püspök, Fábíán László Arad-megye s Arad sz. kir. város főispánja, Falk Miksa, Bohus-Szőgyény Antónia, Atzél Péter, Fábíán Lászlóné, Ormós Péter kir. tanácsos, Arad-megye alispánja, Salacz Gyula kir. tanácsos, Arad sz. kir. város polgármestere, Pulszky Ferencz, Zichy Antal, Vadnay Károly, Jánossy Demjén dr. a magyarországi s erdélyi minoritarend tartományi-főnöke, Ágai Adolf, Hevesi József, Boros Béni országgyűlési képviselő, Varjassy Árpád Arad-megye kir. tanfelügyelője, Fekete Károly a váci kir. orsz. siketnéma-intézet igazgatója stb.)

